

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FEMTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

FJERDE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER G. E. C. GAD.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1907—1909.

Præsten Peder Wedel i Stavning.

Et Bidrag til den pietistiske Bevægelses Historie i
Vestjylland.

Vestjylland er vistnok den Del af Landet, hvor den pietistiske Bevægelse baade tidligst slog Rod blandt Befolkningen og holdt sig længst, om end i Tiden stærkt paavirket og tildels afløst af Herrnhutismen. Men den Mand, der i denne Del af Landet først alvorlig slog til Lyd for den ny religiøse Retning, var den unge Sønderjyde Peder Wedel, Præst i Stavning ved Ringkjøbing Fjord (Bølling Herred). Da vi om denne Mands Arbejde og Kamp have modtaget to hinanden udfyldende Meddelelser: 1. fra Hr. Knud Heiberg, 2. fra Hr. C. Klitgaard, hentede henholdsvis fra Landsarkivet i Viborg og fra Stiftsbibliotheket i Aalborg, skulle disse kirkehistoriske Bidrag her meddeles i sammenarbejdet Skikkelse og forsynede med en Indledning.

Peder Wedel var født 20. Januar 1698 i det den Gang til Ribe Stift hørende Sogn Døstrup i Lø Herred, mellem Ribe og Tønder, hvor hans Fader, Hr. Nissenius Wedel (en Sønesøn af Historieskriveren Anders Sørensen Vedel), var Præst i over et halvt Aarhundrede († 1737). En meget tung Tilskikkelse ramte i Aug. 1696 Præsten i Døstrup og hans Hustru, idet af deres 7 Børn de 6 døde næsten samtidig af en smitsom Sygdom¹⁾. At denne Begivenhed har kastet et stærkt Alvorspræg over Livet i Præstegaarden, kan ikke betvivles. Kun den 2aarige Søn Søren blev skaanet

¹⁾ J. Vahl, Slægtbog over Afkommet af And. Sør. Vedel, S. 68.

af Smitsotten. To Aar efter fødtes den Søn, som her sysselsætter os.

Begge Sønnerne tilbragte deres akademiske Studieaar ved tyske Højskoler — Søren i Jena, Peder i Halle og Wittenberg¹⁾ — og lod sig først immatrikulere i Kjøbenhavn, kort før de underkastede sig den theologiske Embedsexamen, noget, der paa den Tid ret almindelig var Tilfældet med unge Nordslesvigere. Efter at Søren Wedel i Marts 1717 havde taget theologisk Attestats og havde aflagt den befalede Prædikeprøve, begge med bedste Karakter, rejste han hjem²⁾ og blev senere (1722) den aldrende Faders Kapellan, hvilket han var i 15 Aar, indtil han ved Faderens Død blev Sognepræst i sit Fødesogn og siden tillige Provst i Lø Herred († 1754).

Peder Wedel »Tunderensis Cimber« lod sig immatrikulere ved Kjøbenhavns Universitet 8. April 1722, 24 Aar gl., og tog kort efter theologisk Attestats. Men det er rimeligt, at han, inden han gik til Kjøbenhavn, har opholdt sig længere Tid i Hjemmet, da det fortælles, at han ved Aaret 1720 eller før i Forening med Broderen Søren og deres Ven Enevold Ewald fra Højst holdt gudelige Forsamlinger (»Betstunden«) i sin Fødeegn. Der maa have været noget gripende ved disse unge Mænds Vidnesbyrd, da Mindet derom bevarede længe, ogsaa efter at de alle forlængst vare døde³⁾.

Kort efter at have taget Embedsexamen blev Peder Wedel efter Indstilling af Admiral Kaas kaldet til Sognepræst i Stavning den 14. Sept. 1722, og tiltraadte siden Embedet efter at være ordineret af Biskop L. Thura i Ribe. Noget senere ægtede han sin Formands, Hr. Povl Pedersen Stavnings, 16-17aarige Datter, Maren Povlsdatter.

Da Hr. Peder Wedel kom til Stavning, fandt han ikke

¹⁾ Kbhvns. Univ. Matr. udg. af S. B. Smith. II, 404. 441.

²⁾ Fr. Barfod, Danmarks Gejstlighed III, 126.

³⁾ Herom vidne senere Optegnelser af Herrnhutere, der færdedes i Nordslesvig og tildels datere Opvækkelsen her fra Brødrene Wedels og Ewalds Ungdomsvirksomhed.

det aandelige Liv der i Menigheden, som han kunde ønske, uden at man dog deraf tør slutte, at Forholdene i hans Svigerfaders Tid havde været særlig slette. Sagen var den, at Peder Wedel allerede før sin Ankomst til Sognet var greben af de pietistiske Ideer, som fra Tyskland forplantede sig til de nordiske Lande, og han tog da strax fat paa et intensivt Arhejde for at faa Menigheden omvendt, dels ved meget alvorlige og skarpe Prædikener, dels ved indgaaende Samtaler med de enkelte Personer. Baade unge og gamle søgte han at faa ind under sin Paavirkning, idet han ikke nøjedes med at prædike i Kirken om Søndagene, men ogsaa vandrede rundt i sit Sogn for at afholde Møder med Befolkningen, og for egen Regning holdt han en Skolemester til at undervise de unge.

Hans Nidkærhed bar Frugt, og det gik da her, som det i Almindelighed gik, hvor Opvækkelsen bredte sig: de aandelige vakte udsondrede sig fra de øvrige Sognefolk og holdt opbyggelige Sammenkomster, ogsaa uden Præstens Medvirkning; men slige Forsamlinger blev jo sædvanlig betragtede med Mistro af de kirkelige Myndigheder, og da Nabopræsterne begyndte at føle sig besværede ved Wedels Virksomhed, der trak Tilhørerne fra deres Kirker, og da der blandt Folk opkom Rygter om, at alt nok ikke gik saa sømmeligt til inden for de vaktes Kreds, som det burde, fandt Provsten, Hr. Christen Christensen Allerup, Præst i Lemb, sig foranlediget til at holde Øje med Begivenhedernes Gang. Saa vidt vi kunne skjønne af de opbevarede Akter var det dog ikke nærmest Provsten, der yppede den Strid, som siden udviklede sig mellem ham og Præsten i Staving; men snarere var det dennes urolige Iver for at omvende Provsten¹⁾, der fremkaldte en vidtløftig Skriftvexel, for hvilken der i det følgende skal gjøres Rede.

Det første, vi høre om Sagen, er følgende Brev fra Provst Chr. Allerup til Stiftets Biskop, Mag. Lavrids Thura:

¹⁾ To ganske parallelle Forsøg fra hin Tid paa at fremkalde Præstevendelse ere meddelte i Kh. Saml. 4. R. I, 668 ff. og V, 278f.

Høyædle, Høyærværdige Hr. Biscop,
meget høygünstig, fromme Welynder!

Tacher hierteligst for deres høy-respective af 10 hujus, hvilchen ieg fandt for mig i Søndags afften, da ieg kom hiem fra Ølstrup, hvor ieg forrettede tjeneste tillige med intimation pro Successore¹⁾, og paa Provstens, Hr. Christen Møeborgs, Vegne ogsaa i Hove²⁾. Expenserne fra Lemb-Kierche skal ieg, saa meget muligt, drive paa hos Regiments Qvarteermeister Jens Falch, som ejer Kierchen. Den post angaaende, min fromme Hr. Biscop melder om, der svever mellem Hr. Peder Wedel og mig, er saaledes: den gode mand kom ridendes her op noget for Juul; hvad hans Ærinde var, veed ieg i ald sandhed icke, men er mig sagt, at hand vilde omvende mig, som lader sig noch slutte der af: det første hand kom ind ad dørren |: ieg kunde ingenlunde bringe ham til at sidde :| begyndte han at tale om Omvendelse; vi gich da over gulven vel en par timers tiid, og ventilerede materien, at vi omsider paa begge sider bleve |: som jevnlig pleier skee i slig casu :| noget ivrige, men i sandhed ikke vrede, hvilchet ieg kand sande for min person. Omsider sagde ieg: Hr. Peder, ieg mercher noch, I vil intet give effter paa jeris side, ieg ei heller; vi vil proponere det for Herretzbrøderne i voris conuent, her er brave Mænd iblant os etc. Nei, siger hand, da vil vi have det for Biscoppen. Hvad? svarede ieg, skal vi bemøye Biscoppen med sligt, en Mand som har andet at tage vare. Saa vil ieg da give jer det skriffthlig, siger hand. Lad gaee, svarede ieg, ieg skal besvare det. Der paa, faae dage effter |: som ieg dog sandt for Gud aldrig hafde ventet, men tæchte, det skulde blevet ved det samme :| fuldte indlagde³⁾.

Her seer nu min Hiertens Hr. Biscop, at ieg har været

1) Ølstrup, som nu er Annex til Lemb, var den Gang et Hovedsogn med Hover som Annex. Præsten her var bleven befordret.

2) Chr. Møborg var Præst i Tim og Madum og Provst i Hind Herred, hvorunder Hover hører.

3) Se nedenfor, S. 571 ff.

nøed til at forsvare mig, for at betage ham den tanche, at hand indbilder sig, der er ingen som hand. Min besvarelse er for vidtløftig i saa kort tiid at faae udskrevet; men naar ieg kand spørre, deres Høyærværdighed kommer her i eighen, skal ieg søge den ære at giøre min opvartning, og da in chartis exponere det. Imidlertid recommenderer mig i min H^r. Biscops sædvanlig høye gunst og ynde, der ieg nest allerbeste ønske over dem og gandske huus, med allerærbødigste compliment til deres høyædle Kieriste, livs længe vil beflitte mig paa at kunde meritere at kaldes

Deres Høyærværd:

høystforbundne og allerplichtskyldigste
ringe tiener

Lemb prstgrd. d. 21 Jul. 1725.

C. Christensen Allerup.

Den Skrivelse, Provst Allerup havde modtaget faa Dage efter Hr. Wedels Besøg, lød saaledes:

Christus er ingenlunde Sydens Tienere: Halleluja!

Velærværdige og Høylærde H^r. Proust,

Høytærede Fader i Christo.

At efterkomme Deres Velærværdigheds Begiæring til Mig i Gaar for at give Dem een ret Oplysning om Omvendelse; tillige at bevise, at ingen ugudelig, som daglig med villie og videnskab synder imod Gud og hans hellige Bud, kand holdes, agtes og bekiendes for at være een Regenitus. At D: Velærv: jo vel veed, hvad Omvendelse er, hvilket De Sely, før Jeg, efter Guds Villie og Naade, kom paa denne syndige Jord¹⁾, i saa mange Aar, som een retsindig Herrens Tienere, har maatt lærdt, derpaa skulde jo icke end et lidet Barn tvile. Dog, som Jeg snart kunde falde i dend tancke, at D: Velærv: |: som ellers mange onde og vrang folck :| kunde over slige Menniskers tale have nogle sær Meeninger eller Indbilledinger, ligesom Jeg paa een anden Maade, frem for andre Guds Ords Tienere,

¹⁾ Allerup havde været Præst siden 1693. Wedel var født 1698.

vilde føre Menniskens Siæle til Deres Frelseres Jesum Christum: saa vil Jeg efter Skyldighed udi Sønlig Lydighed for dem tilkiende give min hiertets Meening saa vel om det første som om det sidste. Hvad Omvendelse er anlangendes for det første, da troer Jeg icke, at D: Velærv: begiær at nægte, Christus har jo Selv, som Johannes, prædicket Omvendelse. Marc: 1,¹⁵ Matth: 4,¹⁷ Conf. Es. 60 v. 1 ss. Esa: 61 v. 1 ss. et s. p. At nu deres Omvendelses Prædichener efter Deres Mening skulde allene sigte dertil, at Jøderne afskaffede de forrige Ceremonier, og øvede siden de ny efter Christi Regel, det agter Jeg at maa tages gandske late; thi de sigtede noget vidre ind til Hiertets Forandring eller *μετανοια*, hvilket klarligen bevises udi Matth: 3,7. Og hvorledes skulde det behage Gud eller gavne Menniskene, om de som Epicureer bleve Pharisæer? Efter min ringe Forstand synes mig, at de sidste er snart værre at omvende for vor Herre Christo end de Første, det hands hell: Evangelium beviser.

Da nu de fleeste Mennisker iblant os Christne synes snart at føres enten af dend Epicureiske eller Pharisæiske, O! at ingen af dend Saduceiske Aand, synes Mig, at intet giøres høyere fornøden at formane Menniskene til end een sand hiertets Omvendelse, hvorpaa sig Verden ey forstaaer.

I hvor ugudelig et Menniske snart er, e: gr: med idelig og daglig Sværen og Banden og deslige, saa vil hand dog ansees for at være et levendes Lem paa Jesu hell: Legome eller een troendes Christen; dog det contradicerer Guds eget Ord; thi et Menniske, som tiener Synden, kand ey agte eller holde Christum for sin Herre, Rom 6,¹⁶. Og er det og imod Guds Hell: og Saligheds Orden at erlange Troen uden een sand Omvendelse; saa lader og Christus efter hands opstandelse prædicke Omvendelse og Syndernes Forladelse NB. *καὶ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν* Luc: 24,⁴⁷. Jeg veed icke, hvorfor det Ord Omvendelse er for Mange saa foragt, da det saa vel bruges og findes i det V: som N: T: Ioel: 2 v. 12 beskrives Omvendelses Maade.

Jeg har vel hørt, at nogle vilde beskrive Omvendelse og kalde dend een Forbedring; men Jeg troer, at samme ey saa lige er Elskere af dend sande Omvendelse. Mueligt de taler saa, at distingvere imellem Jødernes og de Vantroendes Christen Omvendelse¹⁾; dog Jeg gierne lader eenhver sin Meening i dette; ellers synes Mig, at det maa tages gandske late, thi derover maatte og mange Eenfoldige fare vild i Omvendelse, ligesom at de Ugudelige vare allerede i deres Synde Stand omvendte, og dem fattedes intet meere end Levnets Forbedring, hvilcket Jeg efter min ringe Eenfoldighed alleeniste kand kiende for Omvendelses Frugt; thi hvor er det mueligt, at een skiden Kilde kand give reent Vand, og et ond træe kand bære god frugt, Matt: 6. Maa derfor Omvendelse først skee i Hiertet, og det viser sig siden i Gierninger. Naar et Menniske af Guds Ord ret lær at kiende saavel dend Arve- som dend største og strengeste Synd, tillige de giørlige Synder, derover ved Evangelium og dend Hellig Aands Forarbeidelse erlanger een ræt gudelig Hiertets Anger og Ruelse, faaer derhos een ræt had til alle NB. alle Synder, fører og een Aandelig Strid imod alle Synder, onde Lyster, onde Tancker, onde Begiærligheder, hvorved dend Hellig Aand opvækker hunger og tørst efter Jesum, som ved troen paa hands Nafn hand²⁾ erlanger Seiren over Verden, Synden og sig selv, saa hand formedelst dend Foreening, der er imellem Siælen og Jesum, er Jesu troe i dend sande Fornægtelse, Kiødets dræbelse og om end trange dog salige Efterfølgelse. I saadant et Hierte lever Jesus, og af saadant eet Menniske skeer Guds Villie; hvor det i Siælen findes, da er et Menniske et nyt Creatur, og saa siger Jeg, at et Menniske er først omvendt, og nyder Christi Fortieniste got ad. I saadant Hierte er Lys og Liv, hvilcke maa være tilhaabe, Joh: 1,4.

¹⁾ D. e. vantro Kristnes Omvendelse.

²⁾ D. e. Ligesom han ved Troen paa Jesu Navn. — Stilen tyder paa, at Wedel var mere vant til at behandle theologiske Emner paa Tydsk end paa Dansk.

Psal: 36,10. Og saa er da Jesus vor Salighed! Det er det, som Jeg meener ved Omvendelse.

2de Saa er Jeg icke af dend Mening endnu, at et Menniske, som med villie og videnskab daglig synder imod Gud og hands hell: Bud, eller at een ugudelig kand holdes, agtes eller bekiendes for at være een Regenitus; thi hvad tancker at Prousten maatte have, at hand det vilde affirmere, vil Jeg lade ham selv. Thi Jeg kiender det ey at være skriftmæssig, og da maatte Jeg gierne viide, hvad forskiæl der skulde være imellem een regenitus og een irregenitus, efter som baade dend troende og ugudelige skal agtes for Regeniti, Item imellem Guds Børn og Dievelens Børn, I Joh: 3,10 conf: v. 9. At statuere, David i hands Synde-Stand var en Regenitus, det kand Jeg intet begribe, men det maatte vel være trøsteligt! Dog declarerer Gud ham ved Nathan at være Dødsens Mand. At hand det ey var, vidner hans Poenitentiaë Psalmer. Eet Menniske, som eengang har været vere regenitus, kand træde ved Synder imod Samvittighed af denne salige Regenerationis Statu, og saa er hand icke meere Regenitus; probatur Gal: 4,19. Item Nicodemus var jo ved Omskiærelsen bleven een Regenitus, og at hand ey af Christo derfor blev agted, viser og lærer deres Samtale, Joh: 3. Saa synes mig og, at Proustens Meening strider imod følgende Dicta: Ezech: 18,26. et 33,12. 18. Noch er det, hvad ont deraf maatte følge, kand læt forstaaes: Jeg tager villig imod Correctionem.

NB. Om Stauning Sognefolck tales meget falskelig, e: g: Jeg hørde for nogen Sinde, at N: N: sagde (sed vix credo), at H^r. Peder Wedel skulde deele hands Sognefolck i 3 Classes: de omvendte i een, de, som levede efter gammel Skick saa jefn hen, i dend anden, og Troldfolckene i dend 3^{die}. Det er taldt, om det er sandt, af eet ondt, arrigt Hierte, og vilde Jeg gierne vide, hvad for een Aand det kunde være taldt af, og maatte Jeg vel spørge: hvo har tryllet Eder, at I hade Sandhed, Gal: 3. Dog har Prousten noget enten paa min Lærdom eller Levnet at

laste eller rætte, er Jeg bøyelig og lydlig efter Guds Ord at følge, som vidner herved

D: V: B: Tiener

Stauning Prgrd. d. 12 Decemb. 1724.

Peder Nissenii Wedel.

H^r. Prousten vilde være fornøiet for det første, begier hand mere forklaring skriftlig eller mundtlig, skal det skee efter god Behag.

Provst Allerup forhastede sig ikke med at svare den ivrige Præst; først den 21 Marts 1725 sendte han ham sit Svar, men det var da ogsaa svulmet op til et Omfang af 32 tæt beskrevne Foliosider.

Provsten svarer ham, for at han ej »skulde ryckes til de tancker, ligesom Jeg enten icke vilde eller icke torde eller icke kunde besvare det«. Stridspunktet var, som vi alt have set af Wedels Brev, det sædvanlige Stridspunkt mellem Orthodoxien og Pietismen: Omvendelsen. Provst Allerup staar ganske paa det gamle orthodoxe Standpunkt. Han gennemgaar meget omhyggeligt hele Wedels Brev Sætning for Sætning, og hans Indlæg vrimler af skolastisk-spidsfindige Rettelser og Anmærkninger til Wedels Ord. Dog indrømmer Provsten: »Men Jeg har endnu icke hørt eller fornummet, at De har præcket contra Orthodoxiam, dog vel een og anden Gang mærcket |: som folck ogsaa siger :| at Deres Præckener har været meere Legales qvam Evangelicæ, har langt meere skrækket og dødet, end trøstet og oplivet; og saaledes kand en kleinmodig og bedrøvet Synder snart ledes til vantroe og fortvilelse, og opsluges af alt for stor Sorg, 2 Cor: 2,7. Hvad ellers de onde og vrang Menniskers tale angaar, Deres Ærv: melder om, da veed Jeg icke, hvem de taler om; Men det maa Jeg see og fornemme, at de sætter een anseelig Taxt og Værdi paa Mig, i det de sætter Mig in eodem prædicamento og lige parallel med onde og vrang Folck, hvis Selskab og Væsen altid har været mig en Vederstygelighed. Og er Jeg icke saa eenfoldig og læt-troende, at Jeg skulde af onde og vrang

folckes snack lade Mig overtale eller indbilde til at troe om nogen, allermindst om smucke Folck, noget ugrundet, eller det som aabenbarlig kunde synes at stride imod Sandhed. Men Jeg kand icke nægte, Rygtet jo fører adskilligt om iblant folck, hvorledes De skal tradere og ingerere deres tilhørere varia eademque singularia moralia, ut et singularem vivendi Methodum a communi verè Christianorum consuetudine maxime discrepantem longeque diversissimam. Men om det har sig saaledes, er mig ubekient«.

Her skal iøvrigt ikke hele Stridsskriftet meddeles; det indeholder intet af særlig Interesse udover den sædvanlige Modsætning mellem de orthodoxe, der mente at skulle trøste de ængstede Samvittigheder, og Pietisterne, der mente at skulle vække de sovende Samvittigheder. Kun Skriftets sidste Sider ville vi anføre, dels som en Prøve paa Stridsmaaden, dels fordi det oplyser forskelligt med Hensyn til Forholdene i Stavning Sogn.

Author: NB. Om Stauning-Sognefolck tales
hade Sandhed, Gal: 3,1 (s. ovf. S. 574).

Rp. Denne propositio tyckes Mig drages ligesom i hals og haar her hid, thi Jeg seer slet intet, at dend kommer forregaaende materie ved i nogen allerringeste maade, og tager jeg slet ingen deel udi samme proposition, thi Jeg veed aldrig, det har været i mine tancker, mindre falden af min mund, at H^r. Peder Wedel skulde giøre saadan distinction mellem hands Sognefolck. Icke des mindre, som det apparenter et probabiliter synes, at præstantissimus D^{nas} Author ville trænge det ind paa min Person |: thi hvi skulde det ellers blevet her anført |: saa maa det icke gaaes ubesvaret forbi og kastes stiltiendes bort. — Duo in propositione occurrunt observanda et taxanda: A. Auditorum Stauningensium distinctio, juxta ipsum Authorem, in 3 classes. B. Invectio sive insectatio illa vehemens in personam, quam Author talia dixisse suspicatur.

(A). Saaledes begynder Author: NB. Hvad det NB. skal

betyde, eller hvi det skal staa her, forstaaer Jeg icke. Mig synes, det kunde ligget i Lummen til een anden beqvemligere tiid og sted. Her staaer: Om Stauning Sognefolck tales meget falskelig. Dicitur, sed non probatur, qvød falsa sint et calumniosa, qvæ de Stauningensibus fert fama. Sagen burde jo illustreres, defenderes og refuterer med trygge argumenter. Hvoraf seer mand ellers, det er falsk, hvad der tales om Stauning Sognefolck? Videre siger Author: Jeg hørte for nogen tiid, at N: N: sagde (sed vix credo), at H^r. Peder Wedel skulde deele hands Sognefolck i 3 classes etc. Hvo kand her forstaae Authors Mening? Havde hand sagt: Jeg hørte for nogen tiid, at N: N: sagde efter een andens Mund (sed vix credo), det kunde ladet sig høre; Men at hand siger: Jeg hørte N: N: sige, sed vix credo, det maa falde forunderligt, thi hvo troer icke det, som hand selv seer og hører? Sed transeant hæc. Videre meldes: H^r. Peder Wedel skulde deele hands Sognefolck i 3 classes: De Omvendte, de gamle Christne og Troldfolck.

Rp. Denne Division kand ey |: tyckes mig :| falde saa urimelig eller saa inadæquat, som det ellers ilde optages og hentydes. Thi H^r. Peder Wedel har selv engang sagt til Mig mellem Stauning Præstegaard og Kirchen der, at ved hands ankomst var der icke een ræt omvendt Christen eller sandt Guds Barn i dend gandske Menighed; og nu nyligen i mit eget Huus sagt |: hvoraf denne vor skriftstrid er kommen :| at hand havde faaet nogle omvendt, ja hand vilde være saa arm, at boe i et soi-huus eller jordhytte, om hand kunde faae dem alle saaledis. Her har vi da de 2de Classes, nemblig: de ny omvendte, og de som lever saa jevnt hen efter gammel Skick o: de gamle Christne |: ved de gamle Christne forstaaer Jeg dem, der lever i dend forrige gamle reene Gudsfrygt og dend sande eenfoldig troe til dend korsfæste Jesum Christum, uden nogen Pharisaiske skinhellighed, uden selv-giort hykelsche miner og gebærder i Folckes øyne; thi hvilcke der øver sligt, have vel noget, hvorefter de kunde regnes for viisdom udi selv-

giort dyrckelse og ydmyghed, Col: 2,28. |: Men om de ny omvendte deres Religion er saadan, veed Jeg icke |: Vi har da alt de 2de første Classes; dend 3^{die}, som skal være Troldfolck, om de findes i Stauning Meenighed, er Gud bekiendt, og maa dend gode H^r. Peder Wedel selv best vide, om hand der har funden saadanne, eller faaet nogen af dem omvendt. Skulde det slags være der i Sognet, saa er jo de 3 omtalte Classes opfyldte.

(B). Hvi fører da dend gode Mand sig saa hæftig ind paa dend, som maa have sagt det? at vi hører ham sige: Det er talt, om det er sandt, af et ont, arrigt Hierte, og vilde jeg gierne viide, hvad for een Aand det kunde være talt af? og maatte Jeg vel spørge: Hvo har tryllet eder, at I hade Sandhed, Gal: 3,1.

Rp. See Mig ickun her: Manden sætter selv i tvil, om det er sagt eller icke, dog staaer hand op med saadan nidkierhed og iver mod dend, der maa have sagt det |: som Jeg med een god Samvittighed veed Mig fri for |: ligesom en løgnagtig Aand eller Løgnens Fader skulde have talt af dend samme. Mig synes, mand burde først at have vidst, om det var talt, og af hvem det var talt, saa kunde mand siden overveiet Sagen, om der var talt sandt eller icke. Det første, fornemmer Jeg, ligger endnu i dvale; det andet rimer sig saa nær til Sandhed, at vi veed, de 2 Classes ere der. Den 3^{die} kand mand intet vist sige om, thi gammel Snach og løst Rygte er intet fast at bygge paa. Hvorledes kand da dend gode Author komme frem her med dette Sprog Gal: 3,1. som slet intet sigter til hands Materie, langt mindre proberer, at anførte Snach om Stauning-Sognefolck er falsk og usandt. Det citerede Sprog passer sig da her ligesaa vel, som nogen vilde hænge viindruer op i een tornbusk, Matth: 7,16. og bilde folck ind, de voxte der.

Author: Dog, har Provsten noget enten paa min Lærdom eller Levnet at laste eller rætte, er Jeg lydig efter Guds ord at følge.

Rp. Paa deris levnet, Elskelige Medbroder og Med-

arbejder i Herren, veed Jeg intet enten at laste eller rætte, at det jo, saavit Jeg baade selv har seet og hørt af andre, er got og exemplarisk. Men Jeg haver nogle faa ting imod dig, Apoc: 2,20, hvilcke Jeg, i anledning og følge her af deres egne ord, maa i Kierlighed inlde mig med |: som dette foruden dog havde maatt skee :|. Beder og formoder, det vorder saa vel optaget, som det vel meent og broderlig skrives og siges.

Først: At Deres Ærværdighed skal have, som siges |: om mand ellers kand troe Rygte :| nogle visse Huuse i Sognet, hvilcke De jevnlig besøger frem for andre, og det fordi der i skal findes een eller anden af de saa kaldede Ny-Omvendte. Men Jeg holder for, om mand vil drage om i Huusene, der at holde Aftensang |: som det bliver nævnt :| da skulde det skee uden nogen forskiæl eller sær henseende til visse huuse eller til visse personer, thi De kand vel selv eftertæncke, at det ellers maa give icke een liden Scrupel, og maa skee vel ogsaa fortrydelse hos Meenighedens Lemmer, deels mellem dem og Lærerne, deels mellem dem selv indbyrdes. Og hvad, om nogen vilde spørge Deres Ærværdighed, som hine spurte Frelseren: Af hvad magt |: myndighed :| gjør du disse ting? Og hvo haver givet dig dend magt |: myndighed :| at gjøre disse ting? Marc: 11,28. Thi proprio usu at introducere nogen novitet og usædvanlighed i een Menighed, uden Øvrighedens Forevidende og Consence, veed Jeg ey, om kand være forsvarligt? Vi har intet om slig selv-tagen frihed og maade til at forsamle vore Menigheder, enten i Loven eller Ritualen, men vi har vore Kircker, som almindelige forsamlings huuse i landet, hvor Meenighederne bør paa bestemte tiider at forsamles, og derved skulde det ogsaa blive. Thi lad være, det end skeer i en god intention, dog alligevel, som vi maa icke gjøre ont, at der kand komme got af, Rom: 3,8, saa maa mand ey heller gjøre got, naar mand maa frygte, der kand komme ont af, nemlig: Om nogen kunde støde eller forarge sig derover, eller det kunde være andre til

præjudice etc: Det kalder Paulus: *ὄν ἀγγῶσ ο*: non pure aut bene annunciare Christum, Phil: 1,16. Samme Apostel holder det ogsaa mistænkelig at løbe omkring i Huusene, 2 Tim: 3,6. Og i hvor vel mand ey skulde tvile, Deres Ærværdighed jo deeler Sandheds ord, saa bør vi dog skye alt det, som kand have Ondskabs Skin, 1 Thess: 5,22. Thi der turde maa skee vel lade sig finde de, der lætteligen kunde tæncke og dømme, at saadan ny-paafunden usædvanlig Nidkierhed maatte være af samme slags som Jødernes, dend Paulus melder om, Rom: 10,2. og meene, at saadan selv-giort Frihed skulde meere sigte hen til nogen utiidig egen Roes og Berømmelse, end til Guds Ære og Meenighedens Opbyggelse, allerhelst da det skeer præter casum necessitatis, som ellers bliver dend eeniste Aarsag, som kand give os Anledning og legitimere os Frihed til at administrere Ordet og Sacramenterne i Huusene. Der gives ufeilbarligen mange brave og rætsindige Guds Mænd i Landet, i Stiftet, i Herredet, der med allerstørste Fliid og Iver søger Guds Ære og hands Kirckes Fremvekt, men mand hører ingen, som er stucken af dend skiendige Ærgierigheds Brod til at fange nogen sær ny Methode an i Lærdom og Levnet, ey heller nogen, som drives af een skin-hellig fastu Pharisæico til at dadle andre, ligesom der var ingen, som ret vidste og troligen vilde giøre deres Æmbede uden de selv allene. Og foruden dend omtalte u-sædvanlig novitet, saa fører Rygtet ogsaa om blant folck, hvorledes Deres Ærværdighed skal have distribueret en ny Bog |: dend Jeg dog ey endnu har seet |: blant deres Tilhørere; samme Bog skal være uden nogen Authors Navn, uden approbation, og uden bekiendt trycke-stæd. Om saadanne indsnegne og mistænckte Bøger taler Loven tydelig og strengelig; derfor hvorledis sligt baade af vedkommende vil lade sig forsvare, og af Øvrigheden blive anseet, det maa staae derhen. Jeg vil intet tale om, hvorledis der spargeres, at nogle af Stauning Sogn løber om blant Folck, og vil, hvor de kommer, tage dem for at omvende Folck, begynder at udlægge lange

Taler, hvilcke af gemeen Mand kaldes Præckener. Og skal de Stauning-Boer selv give for, at saadan Viisdom og Op-lyssning har de af dend Hellig Aand. Og saaledes maatte de snart kunde synes og holdes for at være e Secta Enthusiastica sive, an dicam, fanatica.

Dernæst: Saa har Jeg observerit vcd Deres præckener, baade i afvigte Sommer, da Jeg visiterit Stauning Kircke, hvor De hafde Text Psal: 51,12. saa og nylig ved Samling i Deyberg, da De forklarede Eph: 2,5. Exegesis var vel begge gang saa vit nock textualis et orthodoxa, nimis autem acris et exaggerata secundum rigorem legis peccatoribus contremiscentibus ad stuporem, imo ad dissidentiam fere ac desperationem de gratia Dei in Christo salutari; thi Jeg mindes icke, Jeg hørte en eeniste Evangeliske trøst, der kunde opreise et nedslaget Hierte, og vederqvæge een over Synden angerfuld og bedrøvet Siæl. Hin gamle Paulus giver dend unge Timotheo, 2 Tim: 3,16. 17. een meget smuck Regel og Efterretning, hvorledes det hellige Guds Ord bedst kand nyttes og bruges. Og Christus har selv befalet, vi skal præcke Omvendelse og Syndernes Forladelse, det ene af Loven, det andet af Evangelio. Mand maa være een Boanerges, men derhos og een Barnabas, og lade baade Viin og Olie i Saaret, ellers maatte arme, øm-hiertede og vemodige Syndere henfalde i Fortvilelse og overgive sig, hvilcket Jeg sandfærdig kand sige, Jeg ogsaa har hørt af nogle, der tiid og anden har hørt deres Præckener.

(Derefter følger en længere latinsk Udvikling af Forholdet mellem Lov og Evangelium).

Og vil Jeg intet tale om, hvor høyfornøden det er, paa alle Prædickedage uforbigængelig at bruge de anordnede allmindelige Bønner, samt paa sin tiid det skiønne og meget gudelig Litania, og saaledes troligen bede Gud for det allgemeene Beste, og for de 3de Christelige Hoved-Stænder, alt efter Lovens og Ritualens klare Ord og Befalning.

Endelig til Slutning siger Author: H^r. Provsten vilde

være fornøjet for det første, begierer hand meere forklaring skriftlig eller mundtlig, skal det skee efter god Behag.

Rp. Reciproce giør Jeg samme Erbydelsse, og for Resten beder Jeg meget venligen, at om det kunde synes, ligesom Jeg paa nogle stæder i denne min Apologie for meget repeterer principium, det da ey ilde vorder hentydet, thi det er ey skeet uden Aarsag og god Betænckning, nembliq til dend ende, at Jeg des tydeligere kunde explicere min Meening.

(Derefter stiller Provsten 19 Spørgsmaal, mest i det latinske Sprog, angaaende theologiske Problemer, hvorpaa han udbeder sig Hr. Wedels Svar, deriblandt følgende):

7. Om en ærbar og sømmelig Dantzen, Kortspil, Bretspil, Music, Skiempt, Leg etc., som skeer recreationis ergo, absque notabili temporis jactura, kand sætte en Regenitum extra gratiæ statum?

Siden det har lystet Deres Ærværdighed mod ald forhaabning og tancke saa skarp at anfalde Mig, som Jeg sandelig vilde draget Betænckning over at have erviist mod Dem, saa vilde honoratissimus Dominus Pastor paa alt ovenskrevne og vedmeldte give Mig sin udførlig Besvarelse og Betænckning.

Lemb Præstegaard d: 21 Mart: 1725.

Paa denne lange Skrivelse svarede Hr. Peder Wedel med et Brev, dateret Stauning FERIA 2 Pascatos (15. Apr.) 1725 og skrevet paa Tysk, hvori han siger, at han har læst Provstens »langes unnöthiges Schreiben mit grosser Verwunderung von Wort zu Wort; kan aber selbiges weder der Liebe noch dem Worte Gottes gemäss ansehen, zweifle auch, dass ein rechter Christ wird sagen noch sehen, dass es nach der Liebe geschrieben und zur Ehre Gottes gerichtet, weil es voller Lästerungen ist, die sich gründen auf Verläumdungen«. Tillige beklager Wedel sig over Angrebene paa ham selv og hans Sognebørn fra Provsten, der ikke burde gaaet efter Sladder, men undersøgt Sagen;

dog véd han, at Gud er Herren, som vil vide »die Seinigen aus der Bösen Klauen zu reisen und seine Ehre zu erretten«. Men Wedel ser nok, »dass der Herr Probst der gottlosen Wercke entschuldigen und auch dulden will, aber alle gute Übungen verdammen will«.

Til Slutning lover han et udførligt Svar. Dette er ikke opbevaret, men af nogle korte Anmærkninger dertil fra Provstens Haand ses det, at dette ikke har været mindre vidtløftigt end Provstens Indlæg, nemlig paa 57 Sider, og nok egentligt heller ikke blidt, ialtfald ikke efter Provstens Mening. Denne er vred over, at Wedel »ligesom alle tider« staver hans Navn Chresten, og mange andre Smaating; desuden over, at Wedel vil have »sømmelig Leen og Legen forbuden og afskaffet«, at han nægter, »en irrogenitus kan være en verus Theologus«, og lignende sædvanlige Stridspunkter, at han hylder calvinske Meninger de prædestinatione et reprobatione, at det flere Steder synes, som om Wedel vil, »en regenitus kand ej falde til nogen grov synd, men at hand læt kand, om hand vil, blive saa fast staaende i hans regenerationis stand og naade, at hand ey skal falde«. Ligeledes anker Provsten over »noget utidigt Snach, hand (W.) vender for til at undskylde den kietterske Sect, Pietismum«. Han har samlet en Række Punkter i Wedels Skrivelse, der syntes ham personligt fornærmelige, og han klager over, at Wedel har behandlet ham som »en Sinche, en grov Idiot, en Skolepaag«, at han har været »saa ufor-skammet, saa plump og grov«, at han har sat ham »parallel med Judas«, og at han vil gøre ham og det hele Herreds Clericie til »Brendeviins-Suppere«. Ogsaa synes Wedels Antydning af, at Provsten har compilerit og imiteret Dr. Wandel, Provsten overflødig, da han dog selv har anført hele Blade og Sider af fremmede Autores.

Disse Punkter har Provsten senere udført videre paa 36 $\frac{1}{2}$ tætskrevne Foliosider, ikke for nogensinde at lade det komme H^r. Wedel ihænde; ham havde han strax skikket Genbud med Degnen, at han »aldrig vilde sætte Pen til

Papir meere, ang. den utiidige Skrift-striid«, men »for sin egen Fornøvelses skyld«.

Forholdet mellem Provst Allerup og Hr. Wedel var under alt dette blevet meget spændt, og da Provsten, som det synes, havde indgivet skriftlig Klage til Biskoppen, der havde tilstillet Wedel Klagen til Erklæring, saa fremkom der fra denne efter hans Kirkepatrons, Admiral Kaases, Ønske følgende Begjæring om Nedsættelse af en Provsteret for at kjende i Sagen. Begjæringen er dat. fra Ribe, hvilket formentlig viser, at Wedel personlig havde indfundet sig hos Biskoppen for at tale sin Sag, og at denne havde billiget, at man forsøgte den af Admiral Kaas anviste Vej. Wedels Brev lyder saaledes:

Høyædle, Høyærværdige Hr. Biskop, min Høygunstige
Øfrighed!

At Deres Høyærværdighed ikke vil fortrydelig ansee, men i ald faderlig Sagtmodighed optage dette mit ringe, i ald underdanigst Ærbødighed til Dem insinuerede Missive, forsikkrer mig Deres egen gode Villie og fromme Tilladelse, da jeg og under mange store Hiertets væmodig beklemmelser lever for Gud i dend visse tro og tillid, deres Høyærværdighed, som min Høygunstige Øfrighed, saaledes vil værdige mig paa det under skrevne Deres Høyviise Skjønksomhed og fornøvelig Decisum, som maatte ej alleeneste vederkvæge en Læreres høybeknyttet Siel for Guds Ære og sin Menigheds Saligheds Gavn og Beste, men end meere anfriske udi ald Trøst og Ro med Sagtmodighed og Stilhed udi tro og haab at giøre sit svare tunge Embede med fliid efter Guds oord og vor allernaadigste Konges Lov, hvilked visseligen skal blive Deres Høyærværdighed til een stoor Ære og naadig Belønning for Guds throne ævindelig.

Det, som da ærbødigst her nedlægges for Dem, er korteligt angaaende min Omsorg for unges og gamles Saligheds Forfremmelse ved Catechismi forklaring; thi som jeg ved mit Embedes antrædelse strax kiendelig fornåm, at der

vel kunde udkræves nogen alvorlig fliid i at indprente Tilhørere dend rette Christendoms Grundvold, uden hvilken de almindeligs Søndags Prædikener ellers liden haab om Meenighedens Siele-tarv kunde give til en Gud behagelig og velsignet Frugt. I samme henseende har jeg strax 2 eller 3 gange hver Uge besøgt min Meenigheds Lemmer, de Fattige ikke mindre end de Rige, for at lære dem des bædre at kiende, saavel [som] at erfare, hvorledes de kiendte og ansaae dend Guds stoore Naade, os for Christi Værdskyld tilbydes i Evangelio, saa og forhøre, hvad Kraft de fandt deraf i deres Hierter, og hvorledes de beviiste det i Levned; og for at naae des meere Kiærligheds indgang hos dem, toog jeg en Skolemester i mit eget Huus, som jeg selv snart alleene kostede og belønnede, hvilke jeg ogsaa hver Dag eengang noget af deres Catechismo tilspurte og dem derom des tydeligere da oplyste, hvilked hafde ikke en ringe Frugt, da de unge om Aftenen siden tilspurte derom videre de gamle, hvorover de gamle, ja mange ældgamle, med stor Graad anmodede mig til ogsaa undertiden i Sogned at overhøre af Catechismo, det jeg og effter mit Embedes og Samvittigheds pligt ej vel kunde negte dem, og derfor om Søndag efftermiddag, naar jeg ej i Kirken forrettede det, droog en halv miil hen og lood Ungdommen forsamles i et Huus, hvor der var en stoor Stue, at vi kunde forsamles udi; det Gud, vor Herre, saaledes velsignede, at ej alleene alle syndige Kroer blev ophæved, og hvad der udi meere blev øved, saavel som banden, sværen, u-forliigelighed iblant Naboer, og derimod indfandtes Kiærlighed til Guds oord, som de har ladet see hereffter i et u-straffeligt Christeligt Levned. For samme Naade jeg med andre Guds Børn ej nok formaar at priise og ophøye Gud, og i allerstørste taksigelse for den forleente Velsignelse har jeg med des større fliid søgt at opvække saadan stoor Guds Naade saavel iblant dem som udi mig selv, saa jeg med fornøyelse tidt besøgte dem, som det af mig forlangede; og om det nu vel ikke skeer saa tit, saa skeer det dog

undertiden, at jeg i det ringeste eengang i Ugen her og der besøger legemlige og aandelige Syge, og uanseet jeg hver Søndag meestendeel hører over i Kirken, forretter jeg det dog eengang eller 2 i det højeste hver Maaned i Huusene for de gamles skyld.

Jeg tviler ikke paa, det jo høyligen maa fornøye Deres Høyærværdighed og til Herrens Ære og Priis være mig assisteerlig udi samme fliid herefter at beviise, ihvorvel samme mit Arbeide med dets Frugt er for mange heel foragt, hvilked min Proust, Velærværdige Hr. Christen Allerup, til min sampt min Meenigheds og andre retsindige Guds Børns største Sorg uden ringeste aarsag saaledes har bebyrdet os med, saa enhver, som læser Proustens Brev¹⁾, maa tænke, at jeg er en grum Forførere, og min Meenigheds Lemmer forførte, og siden da Hr. Prousten derfor hverken vilde undskylde ej heller erklære mig for de anførte Beskyldinger efter rygte og tidinger, hvilked var dend eneste aarsag, at Forliigen ej blev sluttet, altsaa tvinger mig min Samvittighed efter min Hr. Patrons, Deres Excellence Hr. Admiral Kaas, Villie, at reense mig fra slige falske beskyldinger, hvorover jeg i største ydmyg ærbødighed maa begiere, min Høygunstige Øfrighed, Hr. Biscop, vilde beviise mig dend stoore godhed at beskikke en Proust med 2 Præster til i min Meenighed at forfare, hvorledes jeg har teed mig i Lærdom og Levnet fra dend første dag, jeg der kom, indtil nu, saa og Meenighedens forhold efter Guds oord i deres Liv og Levnet, hvorved Deres Høyærværdighed kand siden best forstaae, hvorledes Sagen med rygte er u-grundet, Jeg fattige Jesu tiener kand derfra befries, Sandhed stadfæstes, Guds Ære forfremmes og Menniskens Salighed beforders, hvortil jeg i allemaader ærbødigst vil have mig recommenderet (osv.).

Ribe 25 Jan. 1727.

Peder Wedel.

¹⁾ Dette findes ikke mellem de opbevarede Akter.

Den 30. Januar sendte Biskoppen Brevet til Magister Hans Allerup i Ringkjøbing, idet han gav det følgende Paategning:

»Saa hierteligen som det fortryder mig, at imellem de 2de Guds Mænd, Hr. Prousten udi Bølling Herred og Sognepræsten for Stafning Meenighed, det bekiendte og viderlige Væsen er forefalden, saa gjerne skulde jeg ønske, at samme paa beste og beqvemmeste maade maatte vorde nedlagt og ophæved, til hvilken Ende de elskelige Herrer, Mænd og Tienere, Mag. Hans Allerup udi Ringkjøbing, Hr. Just Hammerich udi Schierne og Hr. Peder Blichfeld udi Worgod, vilde u-mage sig, velbemelte gode Mænd paa en beleilig Tid og Sted med forderligst for sig at indkalde og med dennem om deres imellemværende i broderlig Kiærlighed at handle, og da:

1. At efterforske, om den Forsamling, som Hr. Peder Wedel til Ungdommens og andre hans Tilhøreres grundigere undervisning i deres Guds Kundskab og Saligheds Sag i et eller andet Huus haver holdet, vides at have haft i sig selv noget utilbørligt eller forargeligt i følge med sig;

2. Om de Bøger, som Hr. Peder Wedel har betient sig [af] og forsynet Ungdommen og andre med, ere af dend beskaffenhed, at de tryggeligen og uden fare kand og bør at læses af enhver, som faar dem i hænde;

3. Hvad de Theologiske Controversier angaar, hvorom de imod hver andre haver skrevet, maatte de kiære Mænd formaaes til, plane et dilucide at sige fra sig, hvorledes de enhver af dennem holder for, en hver Post secundum analogiam Fidei et Orthodoxorum Theologorum Judicium at skulle forstaaes, saasom ofte endog paa Universiteterne er befundet, at in Fervore primo disputandi har Een været en anden qvasi e diametro imodstridig, da kort derpaa, naar dend Eene tydeligere har forklared sin Meening for dend anden, har baade de selv og et heelt Auditorium formerkt, at deres Meening var een og dend samme, og disputen

dermed har haft en ende, og det maatte her vel muligt være af dend samme beskaffenhed.

4. Dersom dennem indbyrdes udi ifrighed og hitzighed noget kand være kommen fra pennen, som muligt bedre hafde været u-skreved, dennem da maatte føres til gemytte, hvor vel det ligner vor milde og sagtmodige Frelseres Exempel, at de alt sligt paa begge sider tilgive hverandre, paa det broderlig Kiærlighed maa til Guds Ære og Meenighedernes opbyggelse faas til Live igien og efterdags ved Guds Naade holdes ved lige imellem dennem.

Skulde Forretningen ved dend allerhøyestes Velsignelse saaledes uden videre Process og Rettergang naae sin ende, vil ingen ting blive mig kiærere at fornemme. Hvis ikke, maatte mig indberettes, hvorledes alting dermed udfalder, hvorefter da, om det endelig skal være, velbemelte 3de gode Mænd Sagen som Dommere kand for sig tage, og naar paa begge Sider alle omstændigheder ere foredragne og overvejede, og hvis for Retten forefalder af Bølling Herreds Notario udi dend didhørende Protocoll indført, en lovmæssig og forsvarlig Kiendelse afsige«.

Samme Dag, som Peder Wedel skrev sin Anmodning til Bispen om at faa Striden mellem ham og Provst Allerup undersøgt af en Provsteret, havde hans Modpart ogsaa grebet Pennen for at fremkomme med en lignende Begjæring; men da dette Brev blev skrevet hjemme i Studerekammeret i Lemb Præstegaard, kom det ikke Biskoppen i Hænde, forinden han alt havde sendt Pastor Wedels Brev med foranstaaende Paategning til Magister Allerup i Ringkjøbing. — Provst Chr. Allerups Brev lyder saaledes:

»Velædle Høyærværdige Hr. Biskop Thura,
Meget Høygunstige Øfrighed og Velynder!

Imellem Sognepræsten i Stavning, ærværdig Hr. Peder Wedel, og mig er indfalden nogen misforstand ved en Skriftstriid, hvorudi jeg formeener, Hand ej alleene skal have

forløben sig ved nogle sære og haarde talemaader contra sanam Theologiam, men endog har injureret og infesteret min Person og Embede med adskillige nærgaaende og uanstændige terminis og expressioner, som jeg ej uden min største Spot kand lade sidde paa mig; thi nødes jeg til u-gierne og imod ald mit humeur at gribe til process og ved Lovens ordentlig maade at maintainere min honeur. Beder derfor Allerydmygst, Deres Høyærværdighed vilde gunstigst behage at beskikke mig en lovformelig Prouste-Ret og constituere til Vice-Proust i Sagen en fornufftig Mand, hvortil jeg vil gjøre forslag paa dend ædle, velærværdige og Høylærde Mand, Mag. Hans Allerup, Sogne Præst for Ringkjøbing og dets Annexer, at Hand tillige med tvende Assessorer af Bølling Herreds Præster vil tage Sagen for sig under Lovmaal og efter befunden beskaffenhed derudi forsvarlig ordeele og dømme«.

Biskoppen gav dette Brev samme Paategning, som han havde givet Peder Wedels, og sendte det 4. Februar til Mag. Allerup i Ringkjøbing. Provsteretten indkaldte derefter Parterne til at møde for sig i Hanning Kirke d. 10. Marts, »hvor de, effter at Parterne hafde ventileret deres imellemhavende Striidigheder, bleve i Mindelighed forliigte paa efterfølgende Maade« :

1. Provsten skulde tilgive Pastor Wedel »de insolente og uanstændige tale- eller skrive-maader, som Hr. Wedel i sine Skrifter har brugt«, og som Wedel nu gjorde Afbigt for.

2. De theologiske »Controversier«, om hvilke de havde skrevet mod hinanden »og apparenter synes at være stridige, men ved Parternes nærværende explication ere udfalden til een og dend samme Meening secundum Orthodoxiam, blive derfor herved annullerede, uden at nogen af Parterne enten skriftlig eller mundtlig derom videre hereffter ventilerer«.

3. »De 2de Danske Bøger, som af Tydsken skal være oversatte i det Danske Sprog, hvortil Author efter Hr. Wedels

beretning skal være Professor Franch i Halle, nemlig: 1. Lærdom om et christeligt Levnets begyndelse og 2. Dend falske og bedragelige Bood og Omvendelse, hvilke 2de Bøger Hr. Peder Wedel har distribueret og ere giorte brugelige i Stavning, Deiberg¹⁾ og andre Meenigheder, men Prousten har formeent at være imod Loven (endskiønt det findes i dend eene, at dend skal være trykt i Missions Collegii Trykkeri) eftersom de baade ere incerto Authore og af Facultate Theologica Hafniensi ikke til Trykken approberede, ere begge Parterne tilfreds med, at samme 2de smaa Bøger strax blive indskikkede til velædle, Høyærværdige Hr. Biscopens og andre Vedkommendes nærmere efftersyn og høy-fornuftige Skiønsomhed, om de eragtes tienlige og opbyggelige eller ikke for den gemeene Almue. Ligeledes berøer det paa dend højgunstige Over-Øfrigheds approbation med de særdeles Forsamlinger om Afftenen, som skeer i Stavning Meenighed i visse Huuse uden Sogne-Præstens hosværelse, om de eragtes raadelige eller ikke«.

4. »Hvad Hr. Prousten i sit skrift til Hr. Peder Wedel har meldet om det, rygted omfører angaaende Stavning Sognefolk, eller hvad hand ratione officii har giort erindring om«, det skulde ikke blive Peder Wedel eller hans Sognefolk til nogen Præjudice, og til Gjengæld skulde Hr. Wedels Tilhængere love at afholde sig fra alt det, som var imod Guds Ord og et kristeligt Levnet, og som med Skjel kunde drage et ondt Rygte efter sig, eller som kunde være imod Loven og Ritualet.

5. Angaaende den Person, som ved sidste Visitats havde »formastet« sig imod Provsten i Stavning Kirke, og ej villet lade sig rette i sin Mening, da vilde Pastor Wedel irettesætte Karlen og formane samtlige sine Tilhørere til at svare beskedent ved Biskoppens eller Provstens Visitatser og til med Ærbødighed og Lærvillighed at lade sig sige og undervise i hvad de ikke selv grundig forstod.

¹⁾ I Dejbjerg var Peder Wedels Svoger, Jørgen Knudsen Lang, Præst.

6. Og endelig, »som Parterne veed intet med hinanden enten i Lærdom og Levned, uden hvad som retsindige, exemplariske og for Guds Ære nidkiære Guds Mænd og Herrens Tienere vel egner og anstaar«, saa skulde alle Disputer, Stridigheder, Uenighed og Misforstand mellem Provsten og Hr. Wedel være aldeles ophævet og et oprigtigt og kjærligt Venskab mellem dem stipuleret.

Forliget stadfæstede Parterne saa med deres Underskrifter.

Efter Afslutningen af dette Forslag synes Wedel at have faaet Lov til uforstyrret at fortsætte sin Gjerning i Stavning. Hvor gennemgribende den har været, skjønnes bedst deraf, at den pietistiske Bevægelse fra Stavning udbredtes til de omliggende Sogne og særlig til Skjern, hvor Præsten Just Hammerich i den Anledning kom i Strid med en Del af sine Sognefolk, da han ikke kunde finde sig i, at de forlod hans Kirke og søgte andensteds hen. Ad Rettens Vej søgte han at faa deres Udvandring hæmmet, lod optage Vidnesbyrd imod dem og fik Provst Allerup til at skrive følgende Brev til Stiftets ny Biskop. Thura var nemlig død 1. April 1731 og var bleven efterfulgt af Matthias Anchersen, hos hvem Provsten maaske har ventet at finde mere Bistand, end han havde fundet hos Forgængerens¹⁾.

Høyædle, Høyærværdige H^r. Biscop,
Høygunstig Welyndere.

Siden ieg har fornummet, at den kiere Guds Mand Welærværdig H^r. Just Hammerich, er indkaldet ang: det slemme og fortrædelige Væsen, som har ingsnegen sig til nogle af hans sogne-folch, blant hvilche een, den Michel Kunde, er primipilus, saa har ieg ei kundet efterlade at lade dette ringe ydmygst insinuere, med aller indstændigst

¹⁾ Det kunde bemærkes, at det er urigtigt, naar Wiberg II, 300 siger, at Provst Chr. Allerup var gift med en Datter af Biskop Thura Biskoppens Datter var gift med Mag. Hans Allerup, Sognepræst i Ringkjøbing og siden tillige Provst i Hind Hrd.

begering |: som ieg des foruden gjør mig vis forsichret, deres Høyærw.^{ds} egen zele ei andet vil tillade :| end at bend: Mand, som rædelsfører, bliver saa exemplariter anseet, at hans adhærenter og andre lige sindede kand see ved; thi det væsen, som en gangræna, æder vidt og bredt omkring sig, og har spred sig ud i adskillige sogner, ordet og ordets tienere til foragt, som vel og kan eragtes af de 2de Provstevindner, den retsindig og meget skichelig Guds Mand nødvendig har maattet føre. Og kand ieg i sandhed vidne for Gud, at dette onde væsen hart kræncher baade mit og andre religieuse og brave Guds mænds hierter, saasom det er at befrychte, at disse fanatici formedelst deres søde ord, og smigrende tale skal forføre mange uskyldiges hierter; og kommer de mig for ret ligesom Pharisæerne, der stolede paa sig selv, at de vare retfærdige, og forachtede andre; ja disse end og fordømmer andre, saa det noch maa være i de sidste dage, da der skal være at forvente vanskelige tider, thi der skal være mennisker, som holde af sig selv, som have Gudfryctigheds skin, men negte dens krafft, og af dem ere de, som snige sig ind i Husene etc. Og bliver dette forargelig og skadelig væsen iche hemmet ved exemplariske straf, der kand jage lige sindede en frycht ind, skal mand inden kort tiid see og høre mere, end mand gierne vilde; thi der er mange, som under skrømt nu holder sig stille, siden mand har begyndt saa vidt. at røre ved dette tøy; men mand kand dog noch kiende klochen af sin klang, og fuglen af sine fiedere; de lurur kun eftter, hvad udfald dette vil faae. Og mand kand forstaae, hvor ublue og uforskammet denne compan er, siden hand |: der fører vel sine consorters ord tillige med hans egne :| undseer sig iche ved at kaste foracht paa dulige og danlige Præstemænd, og tale saa honsk og bespottelig om dem; ja hand har ei heller gaaet min person forbi. Hvorfor ieg paa egen og mine elskelige Medbrøderes Vegne beder allerydmygst og indstændigst om tilstræcheligh satisfaction, ei af Had til Manden, nei ingenlunde |: Gud

er vidne :| men andre til exempel, at deslige sindede maa vide, hvad det er, at skamfere ærlige og skichelige Præstemænd, og kaste dem en skandfliche paa. Hvad foracht hand ligger paa andre Guds børn og gode Christne, saa vel som paa det Hell. og dyrebare Guds ord, det alt sees klarlig noch af Provste-vidnerne¹). Nu ieg kand da ei mere her udi, end allerydmygst og hierteligst recommendere sagen, og saa overlade den til deres Høyærw^{ds} og Høye Wedkommendes skarpsindige efftertæncksomhed. For resten vil jeg allerydmygst indbede min ringe person i Deres Høyærw^{ds} Høye Gunst og affection, og gjør det mig hiertelig ont, at den allerførste gang ieg giver mig den ære at skrive dem til, ieg da skal møde Dem med slig viderværtig materie, hvilchet ieg beder, De gunstig vil pardonere. I det øvrige vil hierteligst tilbede Dem og alle Deres ald Guds naade og velsignelse til langvarig liv og velstand, der ieg med allerstørste veneration og submission holder mig det for en ære og glæde at maa tegne mig

Deres Høyærværdigheds
min Høygunstig H^r. Biscops
hørsomste og tienistergivneste tiener

Lemb prstgrd. d. 10 Novembr. 1731.

C. Christenss. Allerup.

Udskrift:

Deres Høyædle Høyærværdighed, dend Høyberømmelig og Høylærde H^r. Anchersen, Høybetrode Biscop over Riber-Stift, à Ribe.

Omtrent samtidig klagede Præsterne fra Peder Wedels Nabosogne over, at deres Folk løb til Stavning Kirke, og der holdtes i den Anledning en Række Forhør, uden at der dog, saa vidt vides, timedes hverken dem eller Peder Wedel noget alvorligt i den Anledning²).

Den Virksomhed for Opvækkelse, som Wedel havde

¹) Disse Provstevidner ere ikke fundne.

²) Akterne findes i Bølling Herreds Arkiv, Pakke 4 (Landsark. i Viborg).

øvet i Stavning, maa have tildraget sig Opmærksomhed paa højere Steder; thi i Foraaret 1738 overraskedes han ved at modtage følgende Brev fra Oversekretæren i Kancelliet.

Velærværdige Hr. Pastor!

Saasom Hs. Kgl. May. er af de allern. Tanker at ville selv høre Ed. Velærv. prædike, saa vilde jeg have Ham saadant herved tilkjendegivet, at Han til den Ende behager saa straxen at begive sig paa Rejsen herover til Kjøbenhavn, og naar Han saa anmelder sin Nærværelse her, haver jeg da nærmere Lejlighed at tale mundtlig med Ham derom.

Cancelliet d. 1 Martii 1738.

*J. L. v. Holstein*¹⁾.

Efter Modtagelsen af dette Brev tilskrev Wedel Biskop Anchersen, som følger:

Høyædle, Høyærværdige Herr Biscop,
min Høygunstig Øvrighed!

Allerydmygst insinueres Deres Høyærværdighed, at fra Deres Excellence Herr Geheime-Raad von Holstein igaard er givet Ordre, efter Majestetens allernaadigste Befaling, af 1. Martii til mig, det ieg ufortøvet skal indstille mig hos hans Excellence i Kiøbenhavn, og der erholde videre høy Ordre, hvor befahles at preche for min allernaadigste Konge; thi maae ieg lyde og allerunderdanigst følge Commando, som det hedder: gak, saa gaaer hand, kom, saa kommer hand, og Deris Høyærværdighed vil som min Høygunstig Øvrighed bede for mig til Gud, at hand vil tæncke paa mig i Naade til det beste og ey forderve dend liden Moost i Druen!

Formoder, Deris Høyærværdighed vil af Deris synderlig Bevaagenhed forhielpe mig, rebus sic stantibus, med Ordre til Provsten, Velærværdig Herr Christen Allerop i Lem, at min forladede Meenighed, medens ieg skal være borte, maatte ved Herrits Præsters Tieneste med Ordet og Sacramenterne betienes.

¹⁾ Oversekretærens Brevbog 1737 ff. Nr. 754.

Jeg næst allerydmygst ærbødigst Hilsen til Deris Høy-
ærværdighed, velbaarne Frue, høye Familie med ald Naades
og lycksalig Velstands troehiertig Erønskning fra mine og
mig! lever

Deris Høyærværdigheds,
min Høygunstig Øvrigheds
allerydmygste Tiener og Forbeder

Stavning *μετὰ σπουδῆς*
d. 10 Martii 1738.

Peder Wedel.

Resultatet af Wedels Rejse var, at han den 5. April
1738 kaldedes til Slotspræst paa Frederiksborg og Sogne-
præst for Hillerød og Herlev, hvilken Plads var ledig ved
Hr. Nicolai Brorsons Kaldelse til Sognepræst ved Nicolai
Kirke i Kjøbenhavn.

Wedels Befordring er karakteristisk for den Maade,
paa hvilken de ivrige pietistiske Præster blev dragne frem
i Christian VI's Tid. Den er ogsaa betegnende for det
Princip, Kirkestyrelsen fulgte, nemlig at kalde en Række
Pietister til samme Sted, forat »en god Bevægelse« ikke
skulde standses, som Bluhme i et Brev til Kongen udtrykte
det. Og ligesom Peder Wedel efterfulgte den pietistiske
Nic. Brorson, saaledes blev der ogsaa givet ham selv en
pietistisk Efterfølger i Stavning. Hans Eftermand blev nemlig
Kateketen ved Nicolai Kirke Andreas Balslev, hvis Navn
er bekjendt fra den Mossinske Sag¹⁾.

En samtidig, den bekjendte Forfatter Kristen Sørensen
Testrup, har i sin Rinds Herreds Krønike fortalt, at da
Kongen ikke havde Kaldsret til Stavning Sognekald, fik
Oversekretær Holstein Kommerceraad Lichtenberg, som da
havde Kaldsretten, til at kalde A. Balslev, »hvilket Kongen
igjen i Naade vilde betænke«, hvad da skete paa den Maade,
at Lichtenberg strax efter blev Kancelliraad og siden Ju-
stitsraad²⁾.

¹⁾ E. Holm: Danmarks-Norges Hist. 1720—1814, II, 657. L. Koch:
Christian VI, 194 f.

²⁾ Saml. til jysk Historie og Topogr. II, 56.

I Aaret 1752, da der var forlangt Oplysning fra Biskopperne om dueelige Præster i smaa Kald, der trængte til Befordring, anbefalede Biskop H. A. Brorson i Ribe meget varmt And. Balslev som en sindig, flittig og velbegavet Lærer, der godt kunde forestaa et større Embede, men nu med sin store Familie sad i meget trange Kaar¹). Befordret blev han dog ikke, men døde i Stavning 1787 efter en næsten 50aarig Præstevirksomhed. Hans Efterfølger var den fromme Herrnhuter Lars Graversen Brøllund, hvis Selvbiografi er meddelt i Ny kh. Saml. I, 480 ff.

Omtrent ved den Tid, da Wedel flyttede fra Stavning til Frederiksborg, begyndte Herrnhuterne at vinde Indgang i Vestjylland. I Arkivet i Herrnhut findes et (tydsk) Brev, dat. Stepping 13. Juni 1740, fra den bekjendte herrnhutiske Rejseprædikant Gert Hansen, hvori han fortæller: »I Holstebro mødte vi en Rytter, der fortalte om mange [opvakte] Sjæle i Nissum. Vi kunde neppe tro det, da vi ikke havde hørt derom; men da vi kom derhen, var der 93 Sjæle, af hvilke 57 havde Erkjendelse, de øvrige 36 hørte gjerne Sandheden. En Uge blev vi der; om Søndagen holdt de 2—3 Forsamlinger. En Skrædersvend, som de i Begyndelsen havde foragtet og spottet, holder alt sammen; nu er han dem alt. Svenden værger dem ogsaa, idet han staaer i stadig Forbindelse med Præsten²) og besøger ham flittig og fortæller ham, navnlig naar noget ellers kunde være berettet ham. Den hele Velsignelse har følgende Oprindelse: Student Jesper Støvring fra Kjøbenhavn, der er den ærværdigste blandt de Separatister, jeg har kjendt — thi han søger blot det sande Væsen og er slet ikke stiv — var i den Egn og blev forfulgt, da han ej vilde høre de slette Præster. Skrædersvenden og Rytteren lærte ham at kjende, og begyndte da at arbejde; men de sige, at de have alt fra ham. Et Brev fra ham til Menigheden [i Herrnhut] medsender jeg i [tydsk] Oversættelse. En Enke

¹) Kh. Saml. 3. R. V, 711.

²) Thomas Berg, Præst i Nørre-Nissum 1728—43.

hjælper ham i Arbejdet blandt Kvinderne, saa at han kan vandre ordentligt nok mellem dem¹⁾. I et Sogn i Nærheden er der 38 Sjæle, af dem vare 24 saa stærkt grebne af Naaden, at de ej igjen kan komme bort; de 14 høre gjerne til. Endnu længere borte er der 2 Bøndergaarde fulde af gode Folk, og endnu nogle flere i andre Landsbyer. I Ringkjøbing er Pastor Milter, som har studeret i Jena og har været en Uge i Herrnhut; han er »hübsch, munter und nicht ohne Segen«²⁾. I Stavning har der været en god Præst, Peder Wedel. Denne Menighed har længe været bekjendt i Jylland, og derhen længtes jeg især efter at komme. Der er 102 [vakte] Sjæle, af hvilke de 44 ere kjære Sjæle, de 58 høre gjerne. Her var vi fra den 11. til den 28. Maj. Den nuværende Præst [Andr. Balslev] havde vel ingen Glæde af disse Sjæle, fordi de ikke havde faaet det ved ham. Os lod han dog have al Frihed til at gaa omkring i hans Menighed og lod mig prædike 3 Gange³⁾. Paa dette Sted har Frelseren givet mig al Frimodighed paa Prædikestolen; thi jeg havde en Følelse af, at de forstod alt, hvad jeg kunde sige dem, og kunde modtage det altsammen. Her hørte jeg ogsaa op med at skrive, medens jeg ellers plejer at udkaste en lille Disposition. Ved mine Besøg fra Hus til Hus fik jeg en saadan Færdighed i at tale med alle og enhver, at det var mig selv til Forundring. 4 »Brødre« ere Hjælpere her. I et Sogn i Nærheden var der mange, som holdt sammen; men de havde liden »Grund«. Ogsaa i Ribe er der mange — Præster, Borgere o. a. — men her havde de faaet Brev fra Kjøbenhavn, der beskyldte vore Brødre for at have forandret deres Levemaade og »Model«.

1) Herrnhuterne holdt strengt over, at Kjønnene skulde være adskilte ved deres opbyggelige Sammenkomster.

2) Milter Andersen var residerende Kapellan i Ringkjøbing og blev 1741 kaldet til res. Kap. i Bergen, men omkom med sin Familie paa Rejsen derop.

3) Gert Hansen var theologisk Kandidat og havde tidligere, før han sluttede sig afgjort til Herrnhuterne, søgt om at blive Præst i Ribe Stift (s. Kh. Saml. 5. R. II, 72 Not 1).

Skjern blev siden Arnestedet for den kristelige Bevægelse i Vestjylland, og Præsten Jens Bering, »ret en Guds Mand«, (1761—1792) stod som Midtpunkt i en stor vakt Kreds, der stod i Forbindelse med Herrnhuterne. For at Vækkelsen ikke skulde blive hjemløs ved hans Død, fik Bering oprettet en herrnhutisk »Missionsstation« med et Par fast boende »Menigheds-Sødskende« 1785¹⁾. Bevægelsen vedblev en Menneskealder efter Berings Død; da indtraadte en Standsning; men omkring 1840 iudkaldtes fra den da vakte Struer-Egn friske Kræfter, og Forsamlingslivet blomstrede atter op²⁾. Men glemmes bør det ikke, at den, der lagde Grunden for friskere aandelige Bevægelser i Skjernegnen, var den unge Sognepræst i Stavning Peder Wedel.

I Frederiksborg var han ikke som i Vestjylland Banebryder for Pietismen, da meget betydelige Mænd af denne Retning vare gaaede forud for ham, og han her forefandt en Medarbejder, Sønderjyden Christian Jensen, der var ganske af samme Aandspræg som han selv. Derimod fandt han til Tider skarpere Modstand blandt Sognets Beboere, end han synes at have fundet i Stavning, saa han ikke undgik ret alvorlige Ubehageligheder, ja endog (1742) fik en Tilrettevisning fra allerhøjeste Sted for ikke at have anvendt fornøden Forsigtighed ved en gudelig Forsamling, han og ovennævnte Kapellan havde holdt i Hillerød³⁾. — Han døde i Embedet i Oktober 1761. I sine sidste Aar havde han sin Søn Jens Daniel Wedel til personel Kapellan⁴⁾.

¹⁾ Jvfr. Kh. Saml. 5. R. I, 288.

²⁾ Se Dansk Kirketidende 1890 Sp. 446 ff.

³⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier III, 200. P. Bendtsen, Hist. Efterretn. om Frederiksborg Skole, S. 65 Anm. Kh. Saml. 4. R. I, 186 ff.

⁴⁾ Det er om denne ynkværdige Præsteskikkelse, J. Thisted har fortalt den karakteristiske Beretning, som af Im. Barfod er meddeelt i Kh. Saml. II, 111 ff.